

MÓDOS ÁDÁM

Az innenső és a túlsó

DECZKI SAROLTA: AZ ÉRZÉKISÉG DICSÉRETE

Pesti Kalligram Kft.
Budapest, 2013
256 oldal, 2800 Ft

A kötet 256 oldal terjedelemben jelent meg Mészáros Sándor főszerkesztésével. Jól olvasható, nem esik szét, a ragasztás tartósnak bizonyult a kimerítő használat ellenére is. A borítóterv Hrapka Tibor munkája, aki szokásához híven egy főtön keresztül próbálja az olvasót a szöveghez vezetni. Nem hivalkodó sem a tipográfia, sem a borító elrendezése, sem pedig a fényes papírra nyomott fénykép, amely egy telefirkált falat ábrázol, közepén lámpával. A lámpatest középontba állításával, és a körülötte kavargó, jól-rosszul megvilágított szavakkal az értelem és a kifejezés közötti viszonyt helyezi a középpontba. Ez a fajta erős, hangulati értelmezés Hrapka munkáira egyébként is jellemző, a borító jelen esetben (is) olyan, mint egy kapu fölé festett figyelmeztetés.

Miért van szükség egy olyan tanulmánykötetre, amely látszólag egyértelmű kapcsolódás nélkül tartalmaz disszertációrészletet, recenziót, verselemzést, tanulmányt, esszét és konferencia-előadást? Egy ilyen kötetet általában nem az elemzett könyvek gondos megválasztása, vagyis nem az összegyűjtött szövegek egymástól függetlenül értelmezett helytállósága igazol. Valószínűleg kevés olyan olvasója van a kötetnek, aki pontosan azon könyvek recepciójára és elemzésére kíváncsi, amelyek Deczki érdeklődését is felkeltették. Ha van is átfedés, az nem igazolja a szóban forgó kötet végigolvasásának idejét, már csak azért sem, mert a szövegek nagyobb része folyóiratokban, tanulmány- és konferenciakötetekben amúgy is hozzáférhető.

Egy tanulmánykötet, egy gyűjteményes írásokat tartalmazó kötet esetében a szerző egyéni hangvétele, a szövegek alkalmi csoportosítása, az ebből származó tágabb kontextus megléte, hiánya, és ereje lesz mérvadóvá. A következőkben tehát arra a kérdésre próbálok meg válaszolni, hogy Deczki Sarolta könyvében megjelenik-e, és ha igen, akkor hogyan jelenik meg *Deczki Sarolta*, az általa elemzett szövegek között, mögött, előtt és alatt.

Nem egyszerű azonban válaszolni erre a kérdésre.

A kötetben szereplő írások több szempont szerint is csoportosíthatók. Németh Zoltán például két részre osztja az írásokat kritikájában: az irodalommal, pontosabban a kortárs magyar irodalommal, és a filozófiával, pontosabban a husserli fenomenológiával és annak francia értelmezésével foglalkozókra: „A kötet írásai nagyjából két – hol egymásba fonódó, hol egymástól eltávolodó – vonulatba sorolhatók: az egyik a kortárs magyar irodalom értelmezésében érdekelt, a másik fenomenológiai alapozottságú filozófiai írásokból áll. A két vonulat dinamikus együttjátszása adja meg a kötet ívét, amelynek mozaikszerű felépítése folyton új színben tünteti fel a címbe emelt „érzékiség” jelenségét. (Németh Zoltán: *Az „érzékelés újratanulása”, Műút, 2013/41. szám.*) László Eszter ezzel szemben minden szövegben a fenomenológus tekintetére figyel, és nem arra, amire ez a tekintet néz: „A fenomenológus szemléletmódjával vizsgálódó szerző esszéi, kritikái és tanulmányai a fenomenológiai nyelven nem beszélő olvasót is igazi szellemi kalandra hívják.” „Deczki Sarolta a fenomenológus szemével tekint a szövegekre, és bennük társadalmi valóságunk háttérbe szorított mozzanatairól lebbenti fel a fátylat.” (László Eszter: *A fenomenológus tekintete*, <http://www.jelenkor.net/visszhang/86/a-fenomenologus-tekintete>). És valóban. Mindkét értelmezőnek igaza van. A könyvben található szövegek apropójaként azonosíthatjuk Tar Sándor, Darvasi László, Oravecz Imre, Ilja Kabakov, Esze Dóra, Parti Nagy Lajos, Nádas Péter, Darabos Enikő és Radnóti Miklós egy-egy írását ugyanúgy, mint Vajda Mihály, Edmund Husserl, Maurice Merleau-Ponty, Michel Foucault, Immanuel Kant, vagy Martin Heidegger gondolatait. Impozáns névsor ez, mindkét irányból olvasva. Egy ilyen impozáns névsor pedig nem csak arra alkalmas, hogy a szerző jó ízlését demonstrálja, hanem arra is lehetőséget biztosít, hogy megnézzük, mit tud kezdeni ezzel a *súllyal*, hogyan képes újraolvasni, újjá alakítani azt a tudást, amelynek saját nehézkedése alakítja a hagyományt? Az élő hagyomány működése, szabályozottsága, vagy éppen szabálytalanságai jelölik ki azt az elsődleges felületet, amelyen a kötetben szereplő szövegek elhelyezhetők. Deczki úgy tekint a hagyományra, mint olvasás-események kusza, egymásba fonódó szövedékére, folytonosan összegabalyodó érintkezésekre. Ezeknek a jelenségeknek pedig nem az összeadódása a fontos, hanem, hasonlóan a testek fizikai érintkezéséhez, azoknak a mintázatoknak a leírása válik érdekessé, amelyek révén meg tudjuk érteni, és képesek vagyunk elgondolni ezeket az eseményeket a maguk egyszeri és megismételhetetlen, ám mégis sematikus szerkesztettségük alapján. Az érzékiség tehát az érintkezések minősége, azaz kvalitatív leírhatóságának kérdéséből származó problémák összefoglaló elnevezéseként szerepel a kötet címében.

Ebből a gondolatból három, szorosan összetartozó megfontolás származik.

1. Minden szöveg saját, belső logikával rendelkezik, és ennek alapján kell megértenünk őket. Ez a belső kohézió teszi lehetővé a művek sajátos kapcsolódását az azokat körülvevő világhoz. A kötet írásaiban ez a gondolat folyton visszatér, különböző alakokat öltve. Tar Sándor kapcsán például így ír Deczki: „Tar a valóságra apellál, s ha egy fejlődéselvű irodalomtörténetben akarnánk számot vetni vele, mely szerint csak az az író számít jó írónak, akinél szinte percre pontosan jelentkeznek az aktuális trendek, akkor bizony jócskán <megkésettnek> számítana.” (16.) Nem lehet tehát Tar Sándor prózáját megérteni anélkül, hogy fel ne térképeznénk annak belső viszonyait, azt a tapasztalati szervezetséget, amely Tar Sándor írásait összefonja és egybefűzi. Ehhez a belső rendezettséghez képest idegen szempont a kánon, és általában az irodalomkritikai kontextus. Annak más eszközei vannak arra, hogy értelmezze a szövegeket, és ezek az eszközök a hatás és az okság fogalmaival operálnak. Másik példa, Dar-

vasi *Virágzabálók* című írásának negatív recepciója kapcsán: „Olyan dolgokat kér [Radics Viktória] számon a regényen, amiket annak esze ágában sem volt teljesíteni. Olyan ez, mintha valaki egy szegedi halászcárdába tér be vacsorázni, aztán azért kéri a panaszkönyvet, mert nem a bajai receptúra szerint főzik a hallevest. S voltaképpen a többi elutasító kritikával kapcsolatban is hasonló érzésem volt: nem a saját belső törvényeiből akarják értelmezni a regényt, nem annak a logikáját igyekeznek megfejteni, hanem preconcepciókkal közelítenek hozzá. Márpedig a *Virágzabálók* nem az elvárásokhoz igazodik, hanem megteremti a saját törvényeit.” (40.) Sőt: „[...] a Darvasi-mondatok csak egymás mellett hatnak, a szöveg egységében, annak világában, és más szövegekörnyezetben elfonnyadnak.” (41.) A jó irodalmi szöveg olyan dokumentációja az eseményeknek, amely nem tagadja meg a szubjektumot, mint a tapasztalat ágensét, hanem megpróbál elszámlálni annak hatásaival, azaz „maga a felmutatás gesztusa, azaz a megfelelő nyelvi forma megtalálása is a tapasztalat egyik módjaként jelenik meg.” (60.) Ezért fonnyadnak el a mondatok, mert az azokat jellemző őszinteség, rigórozuság, elkötelezettség és bátorság, tehát az *igaz beszéd* következményei mindig egy performatív aktusban rögzülnek. Az irodalmi művek ezen aspektusát pedig csak az általuk kijelölt vonatkozási rendszerben lehet megérteni.

2. Az olvasás olyan tapasztalat-esemény, amelynek értelme soha nem bontható ki teljesen. Az olvasás erőtér, méghozzá értelmezői erőtér. „A tapasztalat nem igazodik az előzetes elvárásokhoz, és azokhoz a sémákhoz, melyek segítségével a világot értelmezzük. Éppenséggel útjába áll a spontán módon és bizonyos egyöntetűséggel lefutó értelemadó aktusoknak, és egy olyan jelenség keletkezését jelenti, amely új és váratlan számunkra.” (53.) Mi más lenne az olvasás, ha nem tapasztalat? Az olvasás eminens formája az értelmezés. Az értelmezés során pedig a tapasztalat mindkét vége vásárra viszi a bőrét. A mű ugyanúgy, és ugyanolyan módon sérülékeny, ahogyan az a művet értelmező szubjektum is. A másik számára való kitettségekben megbolydulnak az előzetes adottságok és elvárások. Erők színtereként jelenik meg a tapasztalat, amelynek leírásakor nem hagyhatjuk figyelmen kívül azokat a hatásokat, amelyeket a szöveg és olvasója elszennved. „A tapasztalat [...] szerkezete pedig azt a belátást is magával vonja, hogy identitásunk, önmagaságunk sem egyszer s mindenkorra elintézett ügy, egy szilárd középpont köré rendezhető élményhalmaz, hanem olyan sérülékeny képződmény, melyet újra meg újra kell értelmezni. Hiszen számos olyan tényező hat ezen identitásra, mely megbolygatja annak egységét, és összekuszálja narratív rendjét.” (96.) Az olvasás, elmentében a szöveggel, már magában foglalja a szöveg és a környezet, vagy másképpen a szubjektum és az életvilág, vagy másképpen a jelen és a múlt, vagy másképpen az érintő és a megérintett viszonyát is.

3. A szöveg és az olvasó közötti viszony elgondolható az érzékiség módozataiban. „A tapasztalat tehát olyan esemény, melynek hangsúlyozottan megtörténés-karaktere van, melyet viszonylagos passzivitásban élünk át, eminens értelemben azonban sorseseeményként beszélhetünk róla. Nem minden tapasztalat sorseseemény természetesen, hiszen tapasztalat lehet az is, hogyha egyszerre csak mindaddig szokatlan megvilágításban pillantok meg egy tűzfalat, mely így új értelmet nyer számomra. [...] A sorseseemény viszont az a határtapasztalat, mely által az élettörténet során addig rögzült értelmek érvényüket veszítik, és az önazonosságban valamilyen radikális idegenség jelenik meg.” (53.) Majd végül: „Azt állítom, hogy többek között a szerelem is effajta sorseseeményként értelmezhető.” (55.) A szerelmet jellemző és azt övező cselekedetek uralhatatlan események. A szerelem alaptermészetéhez tartozik az

anarchia, vagyis a kockázat, a kaland, a nyugtalanság és az uralhatatlanság. (254.) A szerelem: tapasztalat. Esemény a világban. Olyan esemény, amelyben a szubjektum saját létének határaiba, vagyis a másik testébe ütközik, tolakodik és szorul. A szerelem emellett az érzékiség működésének speciális közege is. Olyan szituáció, amelyben az érzékiség virágzásnak indul, és tobzódni kezd. Az érzékiség hétköznapi, metaforikus vagy esztétizált jelentéstartalmai végtelen gazdagsághoz juttatják az egymással mechanikusan találkozó testek tapasztalatát. Az érintkezésből érintésbe való átmenet folyamata válik kérdésessé, mivel az érzékiség olyan esemény, amelynek megélése összemérhetetlen magával az aktussal, *ahogyan az van*. Az érzékiség a sematizmus permanens felmondása. „Az érzékelés nem rögzített és igazságértékkel ellátott benyomások, <érzetadatok> felhalmozása a külvilágról, hanem egy olyan, már testi szinten is lefutó reflexió, mely ugyanakkor saját magára is reflektál, s a világot nem rögzített állapotban, hanem folyamatos keletkezésében (*Werden*) észleli.” (108.) A pusztán érzékelésben már eredendően jelen van a megérintettség, az, hogy ki vagyok téve annak, hogy engem is megérinthet valaki más, ahogyan én is képes vagyok megérinteni őt. Sőt, továbbfűzve az érzékelés többrétegű önvonakozásának gondolatát, kézenfekvő, hogy „a reflexivitás egyben önreflexivitás is: amikor valamit tapintok, akkor egyúttal saját magamat is tapintom. [...] Márpedig a dolgok tétje éppen ez: érintetté válni – a szó mindkét értelmében. Fizikailag is, metaforikusan is. Nem a látvány hívős megfigyelői vagyunk, [...] hanem az érzékelés mezeje hús a húsunkból.” (109.)

Ez a három pont valamiképpen megjelenik minden szövegben. Hangsúlybeli eltolódások persze vannak, és ezekből fakadóan újabb és újabb kérdés-mezők nyílnak fel a szövegek nagy részében. Hiszen a szubjektum saját szerepével kapcsolatban, az értelmezés működésével összefüggésben, a szövegek befogadásával, a tartalmi és formai szempontok elemzésének problematikusságával rokoníthatóan kérdések bukkannak fel szinte minden oldalon, és minden elemzett szöveg terhére. Ezeket a kérdéseket azonosíthatjuk, és a hangsúlyok dinamikája alapján van lehetőségünk értelmezni magát az értelmezőt is. És jelen esetben megvan a lehetőség, mivel olyan értelmezővel van dolgunk, aki figyelembe veszi a recepciót, elszámol a hagyománnyal, és vitára kel, ha szükségét érzi. Erősen értelmez, ahogy mondani szokás, vagy másképpen értő módon olvas, vagy másképpen nem vonja ki magát az értelmezés folyamatának rá gyakorolt hatásai alól. Hanem megpróbál elszámolni azzal, és témájává tenni. Mivel az irodalmi szövegek esetében az értelmezőnek – az értelmező szerint – nincs is más lehetősége, ha komolyan, felkészülten és őszintén szeretne beszélni. Miért? Mert „az irodalmi nyelv nyugtalan működése minden felmutatás és minden teremtés aktusa. Az irodalmi nyelv a saját magába való folyamatos visszahúzóds. A sematizmus permanens felmondása. Az irodalmi nyelv saját maga purifikátora: kíméletlenül lemetszi magáról a sematikus mozzanatokot, melyeknek azonban meg kell mutatkozniuk, hogy a redukció egyáltalán lehetővé váljék.” (109.)

Hogy a kötet hogyan sikerült, azt mindenkinek saját értelmezői felelőssége megítélni. Szerintem jól. Alkalmiságának, tapogatózó és széttartó gondolatiságának és tartalmi heterogenitásának dacára.